

A procancellariusi tisztség a Báthoryak korában (1571–1602)

A fejedelmi kancellária működésével és személyzetével kapcsolatos kutatásaink során több alkalommal találkoztunk a *procancellariusi* tisztséggel, ezért hasznosnak véltük összegezni az eddig előkerült adatokat és egyidejűleg kísérletet tenni a tisztség és hatásköre vázolására. Ez annál is inkább szükségesnek mutatkozott, mivel Trócsányi Zsolt közismert kormányzattörténeti munkájában a kérdéssel – alighanem adatok hiányában – nem foglalkozott.

Trócsányi megállapítása szerint a kancellári tisztt 1556-tól a század végéig folyamatosan be volt töltve, „talán csak 1575 végén – 1576 elején, Forgách távozása és Sulyok Imre hivatalba lépése előtt van szó némi vacantiáról”.¹ Utóbbi észrevétele kapcsán jegyzetben a következőket írja: „Erre utalhat az a tény, hogy Berzeviczy Mártont 1576 márciusában *procancellarius*ként említik.”² A kérdés azonban, úgy véljük, ennél összetettebb, és az üresedés is elhúzódott csaknem az év közepéig, ugyanakkor 1578-ban is kimutatható egy félesztendő vacantia. A forrásokban tehát Berzeviczy Márton tűnik fel a legkorábban *procancellarius*ként, aki Báthory Istvántól 1573-ban tanácsuraságot nyert,³ a következő esztendő elejétől pedig betöltötte a *secretariusi* tiszte is.⁴ Szádeczky Lajos Báthory István lengyel királlyá választásáról szóló írásában Berzeviczy helyettes kancellári címét nem tárgyalja, mindössze arra utal, hogy a vajda „eszes és kipróbált diplomatáját, Berzeviczy Márton alkanczellárt” küldte követségbe Blandrata mellé Lengyelországba.⁵ Veress Endre Berzeviczy pályáját feldolgozó munkájában úgy vélekedett, hogy Báthory azért adta a *procancellariusi* címet Berzeviczynek még követségbe indulása előtt, hogy „azzal is tekintélyesebbé tegye fellépését”.⁶ Tudjuk, hogy Báthory István az 1575. október 2-i hitlevelében, mellyel Blandrata Györgyöt és Berzeviczy Mártont mint követeit felhatalmazta a királyválasztással kapcsolatos tárgyalásokra,

Fejér Tamás (1977) – tudományos munkatárs, PhD, EME Kutatóintézete, Kolozsvár.

A tanulmány a Bolyai János Kutatási Ösztöndíj támogatásával készült.

¹ Trócsányi Zsolt: *Erdély központi kormánzata 1540–1690*. Bp. 1980. (A Magyar Országos Levéltár Kiadványai III. Hatóság- és Hivataltörténet 6.) (a továbbiakban Trócsányi: Központi kormányzat) 182.

² Uo. 253.

³ Veress Endre: *Berzeviczy Márton (1538–1596)*. Bp. 1911. (a továbbiakban Veress: Berzeviczy) 81.

⁴ Uo. 83.

⁵ Szádeczky Lajos: *Báthory István lengyel királlyá választása 1574–1576*. Bp. 1887. (a továbbiakban: Szádeczky: Báthory István) 178. Lényegében ezt olvashatjuk kutatásainak francia nyelvű összegzésében is: „Un autre ambassadeur du prince, Martin Berzeviczy, vicechancelier de Transylvanie, était en effèt en route, muni de nouvelles instructions et de pleins pouvoirs.” Vö. *L'élection d'Etienne Báthory au trône de Pologne*. = *Etienne Báthory roi de Pologne, prince de Transylvanie*. Cracovie 1935. 94–95.

⁶ Veress: Berzeviczy 92; Divéky Adorján: *Les Hongrois en Pologne à l'époque d'Etienne Báthory*. = *Etienne Báthory roi de Pologne, prince de Transylvanie*. Cracovie 1935. 117.

mindkettőjüket tanácsúrnak nevezte.⁷ Azt is tudjuk, hogy Berzeviczy távozására valamikor november első felében került sor. (A szebeni polgármesterhez intézett missiliséből derül ki, hogy november 4-én még Gyulafehérváron volt; e levelet egyébként *secretarius*ként szignálta.⁸) Miután a követi megbízólevélben erről nem esik szó – egyetértve Veress Endrével – bizonyosak lehetünk abban, hogy Berzeviczy elsősorban követsége tekintélyének emelése végett nyerhetett „szóbeli” felhatalmazást a *procancellariusi* cím használatára. (Amint a későbbiekben kiderül, a címet nem csupán követsége idejére kapta meg a vajdától.) Ugyanakkor Veress indoklása mellett alighanem azt is figyelembe kell vennünk, hogy Forgách Ferenc október második felében hagyta el végleg Erdélyt,⁹ következésképpen a kancellári tisztt betöltetlen maradt. Lengyelországi követsége mellett tehát az üresedés is hozzájárulhatott ahhoz, hogy Báthory pontosan a *procancellariusi* címmel ruházta fel a november elején követségbe induló Berzeviczyt.

Berzeviczy valamikor november második felében érkezett meg Varsóba,¹⁰ és ottani működése során *procancellarius*ként írta alá az 1575. december 14-i királyválasztó országgyűlés által Báthory István részére megállapított feltételeket;¹¹ ilyen minőségében említi Świątosław Orzelski (1549–1598) is az 1572–1576-os évek interregnumait feldolgozó munkájában,¹² Reinhold Heidenstein (1553–1620) viszont, aki szintén részletesen ismerteti a királyválasztás körüli eseményeket, már nem utal helyettes kancellári címére.¹³ Berzeviczy Lengyelországból 1576 január első felében érkezett vissza Erdélybe.¹⁴ Február 1-jén *procancellarius*ként küldött levelet Zamojszki Jánosnak,¹⁵ a későbbi kancellárnak, és ekként ellenjegyezte a Báthory István által a lengyel királyválasztás elfogadása kapcsán Medgyesen február 8-án és 10-én kiadott iratokat,¹⁶ valamint Báthory Istvánnak Mieleczki Miklós podóliai *palatinus*nak címzett február 11-i levelét is.¹⁷

Miről tanúskodik az okleveles források másik csoportja? Báthory István vajda 1576. január 29-i oklevelét Nagyekemező lelkészének kinevezéséről,¹⁸ 1576. február 3-i adománylevelét,¹⁹

⁷ „Nos [...] confisi fidei, integritati [...] generosorum ac excellentium dominorum Martini Berzevicii et Georgii Blandratae consiliariorum nostrorum, quos in regnum Poloniae oratores ablegavimus.” Vö. *Hazai Okmánytár*. Szerk. Nagy Imre, Páur Iván, Ráth Károly, Véghely Dezső. III. Győr 1866. 453; Veress Endre: *Báthory István erdélyi fejedelem és lengyel király levelezése*. I–II. (1556–1586). Kvár 1944. (a továbbiakban Veress: Báthory István levelezése) I. 360–361.

⁸ *Székelv. Oklevéltár*. Szerk. Szabó Károly, Szádeczky Lajos. IV–V. Kvár 1895–1896. (a továbbiakban SzOkl) V. 100–101.

⁹ Bártfai Szabó László: *Ghymesí Forgách Ferencz (1535–1577)*. Bp. 1904. (a továbbiakban: Bártfai: Forgách Ferenc) 205.

¹⁰ Szádeczky: Báthory István 212; Veress: Berzeviczy 92.

¹¹ Szádeczky: Báthory István 226–227, 379; *Volumina Legum*. II. Petersburg 1859. 149–150.

¹² *Interregni Poloniae libri VIII 1572–1576*. (Ed. Edward Kuntze). Cracoviae, 1917. (Scriptores Rerum Polonicarum. Tomus XXII.) 425, 434, 483.

¹³ *Rerum Polonicarum ab excessu Sigismundi Augusti libri XII*. Francofurti ad Moenum, 1672. 75, 92.

¹⁴ Szádeczky: Báthory István 243; Veress: Berzeviczy 93. (A Veress által említett adatra a későbbiekben visszatérünk.)

¹⁵ Wacław Sobieski: *Archiwum Jana Zamojskiego kanclerza i hetmana Wielkiego koronnego*. I. 1553–1579. Warszawa 1904. (a továbbiakban: Sobieski: *Archiwum*) 102–103.

¹⁶ Szádeczky: Báthory István 375–382.

¹⁷ Veress: Báthory István levelezése II. 22–23.

¹⁸ G. D. Teutsch: *Urkundenbuch der evangelischen Landeskirche A. B. in Siebenbürgen*. I. Hermannstadt 1862. (a továbbiakban: Teutsch: *Urkundenbuch*) 217–218.

¹⁹ Nemzeti Levéltár Kolozs Megyei Igazgatósága, Kolozsvár (a továbbiakban: KNLt), Középkori oklevélgyűjtemény (a továbbiakban: KOKIGyűjt), Esterházy cs. lt., nr. 67. Vö. SzOkl IV. 47–48.

február 4-i oklevelét, mellyel bizonyos személyeket és jószágait saját oltalma alá vett,²⁰ február 6-i adománylevelét,²¹ február 7-i engedélyező levelét,²² valamint február 10-i mandátumát a Németországba követségbe küldött Sombory László családjának védelmezéséről²³ Berzeviczy Márton titkárként és tanácsúrként (*secretarius et consiliarius*) ellenjegyezte. Báthory István választott lengyel király, erdélyi fejedelem 1576. február 14-i²⁴ és február 22-i adománylevelét²⁵ viszont már *procancellarius*ként szignálta, és ettől az időponttól kezdve Erdélyből való távozásáig – legalábbis az általunk fellelt esetekben – kizárólag ilyen minőségében tűnik fel az okleveleken és egyéb iratokon. Az ellentmondást – tudniillik azt, hogy 1576. január 29-én, február 3–4-én, 6–7-én és 10-én *secretarius et consiliarius*, február 1-jén, 8-án és 10–11-én *procancellarius* – nem tudjuk ugyan megnyugtatóan feloldani, de talán nem járunk messze a valóságtól, ha a helyettes kancellári cím használatát (legkésőbb 1576. február 14-ig) a diplomáciai működéséhez, főként Báthory István lengyel királlyá választásával kapcsolatos tevékenységéhez, a titkári tiszttét pedig a hazai ügyek intézéséhez kötjük. De itt nem csupán az említett módon elkülöníthető, párhuzamosan viselt két tisztségről van szó, hanem arról is, hogy a *procancellarius*ságot elsősorban reprezentációs célokat szolgáló címként használta a királyválasztás körüli diplomáciai ügyekben, és ilyen értelemben az nem nevezhető a *secretarius*ságához hasonló „tényleges” tisztségnak. A titkárként és tanácsúrként ellenjegyzett fenti oklevelek mellett e tekintetben főként Báthory István 1576. január 17-i adománylevelére hívjuk fel a figyelmet, mellyel a fejedelem a *secretarius et consiliarius* Berzeviczynek adományozta a Fehér vármegyei Ompoica birtokot, egyebek mellett a lengyelországi követjárása során szerzett érdemiért.²⁶ Minden bizonnyal tehát Berzeviczy a *procancellarius*i cím használatára csak a diplomáciai iratok esetében volt feljogosítva legkésőbb február 14-ig, amikor helyettes kancellárként már adománylevelet is ellenjegyzett, egyébként Báthory István bizonyosan utóbbi (és nem titkári) tiszttét említette volna adományában. A *procancellarius*i cím következőképpen tisztséggé alakult (és ennek megfelelően hatáskörét is módosították, illetőleg azt kiszélesítették), melyre a királyválasztás február 8-i elfogadását követő napokban, közelebbről február 10-e után került sor.²⁷ E helyen kell megemlítenünk azt a két adatot, mely látszólag ellentmond az előbbieknak. Tudomásunk van ugyanis egy

²⁰ KNLt, Törzsgyűjtemény, nr. 77. Vö. SzOkl IV. 49.

²¹ Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (a továbbiakban: MNL OL), Sombory cs. lt. (P 607), fasc. 4. nr. 5.

²² Uo. fasc. 4. nr. 7.

²³ Uo. fasc. 15. nr. 8. Vö. Veress: Báthory István levelezése II. 21–22. Érdekessége az oklevélnek, hogy azt Báthory István még vajdaként adja ki, és írja alá, bár ekkor már választott lengyel király volt.

²⁴ Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár és Régi Könyvek Gyűjteménye, Ms 420. Veress Endre: *Báthory István erdélyi és lengyelországi kancelláriája II. (1576–1580)*. fol. 438. (Az oklevél eredetije akkor a Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának a Törzssanyagában volt.)

²⁵ KNLt, KOKlGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1576. febr. 22.).

²⁶ „... sed etiam in obeundis legationibus cum apud summum pontificem Romanum, tum in Polonia in comitiis proximis Warsoviensibus, quo amplissimi status et ordines regni Poloniae novi regis creandi causa convenerant, fidelem et promptam operam navando constanter exhibuit et impendit” Vö. MNL OL, Gyulafehérvári káptalan hiteleshelyi lt. (a továbbiakban: GyfKáptLt), Cista comitatum (F 4), Comitatus Albensis, Cista 2., fasc. 2. nr. 39. Ugyanazon a napon kelt az iktatóparancs is: MNL OL, GyfKáptLt, Centuriae (F 3), D nr. 12.

²⁷ Itt említjük meg, hogy Berzeviczy tisztségei kapcsán a szakirodalomban tévedésekkel is találkozunk. Pl. a *Călători străini despre Țările Române* című kiadványsorozat második kötetében (Red. Maria Holban–M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru–Paul Cernovodeanu. București, 1970. 434.) azt olvashatjuk, hogy Berzeviczy már 1573-ban betöltötte a *procancellarius*i tiszttét, később pedig Erdély kancellárja lett. A *Magyar Művelődéstörténeti Lexikon* I. kötetében (Főszerk. Kőszeghy Péter. Bp. 2003. 353.) a Berzeviczy Márton címszónál pedig azt találjuk, hogy 1575 végétől már kancellár lett.

1575. év végi adományról,²⁸ valamint egy 1576. január 10-i átírólevélről,²⁹ melyeket Berzeviczy *procancellarius*ként ellenjegyezett. Minthogy a fentiek alapján megbizonyosodhattunk arról, hogy ilyen típusú iratokat Berzeviczy helyettes kancellárként legkorábban február 14-én szignált, itt egyszerűen arról van szó, hogy a jelzett dátumokon eldöntött ügyekről szóló oklevelek kiállítására vagy legalábbis azok ellenjegyzésére később, az említett időpont után került sor.

Berzeviczy lengyelországi követjárása idején a kancellária irányítása alighanem a titkárokra maradt. Az 1575. december 10-i iktatóparancson már ismeretlen *lecta* jegyzet tűnik fel, amely – minden valószínűség szerint – Csanádi Demeter *secretarius*nak tulajdonítható.³⁰ Utóbbi egyébként Berzeviczy visszatérése után és Erdélyből való végleges távozása előtt is feltűnik a kancelláriai jegyzetekben, pl. 1576. február 28-án Berzeviczy említett Ompoica birtokba történő iktatásáról szóló relatoriát nyitotta fel.³¹

Milyen teendők várták Berzeviczyt a *procancellariusi* tisztt „tényleges” betöltése után, amit mi legkésőbb 1576. február 14-re tettünk? Mindenekelőtt tisztáznunk kell azt, hogy Berzeviczynek Forgách kancellársága idején is jelentős szerepe volt a kancelláriai munka irányításában.³² (Nem véletlen tehát, ha példának okáért Pierre Lescalopier francia követ az 1574 nyarán tett erdélyi útjáról írt beszámolójában Berzeviczyt mint kancellárt említette.³³ Ez talán azzal is magyarázható, hogy a Lengyelországban követségben levő Forgách Ferenc még nem érkezett vissza Gyulafehérvárra.³⁴ Sőt Báthory István 1580. június 10-i oklevelében, mellyel Berzeviczynak adta a starogardi kapitányságot, Erdélyben kancellárként tanúsított érdemeiről is szó esik.³⁵) Következésképpen az okleveleken többször is találkozunk Berzeviczy ellenjegyzésével, *aperta* jegyzetével vagy jellegzetes *lecta* jegyével. Ezek szerint felvette az előtte megjelent felek bevallását,³⁶ felnyitotta a kancelláriának megküldött – pl. iktatásról és tanúvallatásról szóló – relatoriákat,³⁷ iktatóparancsokat,³⁸ vallatopa-

²⁸ MNL OL, GyfKáptLt, Centuriae (F 3), Q nr. 39. Az oklevél havi kelte, melyből csupán a [...]mbris maradt meg, novemberre vagy decemberre egészítendő ki.

²⁹ Kolozsvári Akadémiai Könyvtár, Kemény József-gyűjtemény, Ms. K.J. 288/c. Diplomatarii Transilvanici Supplementum. VII. (1550–1576) p. 395–396. Az adatot említi Veress: Berzeviczy 93.

³⁰ MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Cista Thordensis, fasc. 3. nr. 17. Csanádival kapcsolatban lásd még a 68. jegyzetet.

³¹ „Aperta per me Demetrium Chanadi secretarium sacrae electae regiae maiestatis Poloniae etc. ac principis Transsylvaniae 1576 ultima Februarii”, vö. MNL OL, GyfKáptLt, Centuriae (F 3), D nr. 12.

³² Veress: Berzeviczy 81–86.

³³ „Majd utasított, hogy keressem föl kancellárját, Berzeviczy Márton urat” *Pierre Lescalopier utazása Erdélybe* [1574]. (Szerk. Benda Kálmán–Tardy Lajos.) Bp. 1982. 72. Itt utalunk a szerkesztők ama pontatlanságára, miszerint Berzeviczy 1573-ban már alkancellár, 1575-ben pedig kancellár lett. Uo. 131.

³⁴ Bártfai: Forgách Ferenc 200–202.

³⁵ „Martinus Berzeviceius eques ac per Transylvaniam cancellarius noster a multis inde annis tam in Transylvania cancellario munere legationibusque ad externos principes obeundis, quam etiam in regno Poloniae operam suam nobis ac reipublicae in gravissimis negotiis fidei suae commissis singulari cum dexteritate animi probaverit” Vö. Adolf Pawiński: *Akta metryki koronnej co ważniejsze z czasów Stefana Batorego 1576–1586.* (Źródła Dziejowe T. XI.) Warszawa 1882. 142–143.

³⁶ KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 159; MNL OL, Teleki cs. marosvásárhelyi lt. (P 657), nr. 7259; MNL OL, GyfKáptLt, Cista diversorum comitatum (F 5), Cista 2., fasc. 1. nr. 44; MNL OL, GyfKáptLt, Centuriae (F 3), Hh nr. 49.

³⁷ MNL OL, Rhédey cs. lt. (P 1870), 5. tétel, fol. 39; MNL OL, Sombory cs. lt. (P 1916), 19. tétel, fol. 18; MNL OL, Kolozsmonostori konvent hiteleshelyi lt. (a továbbiakban: KmKonvLt), Cista comitatum (F 17), Comitatus Doboka, S nr. 18; Nemzeti Levéltár Szeben Megyei Igazgatósága, Szeben (a továbbiakban: SzNLt), KOKlGyűjt, U IV. nr. 1101.

³⁸ MNL OL, GyfKáptLt, Cista diversorum comitatum (F 5), Cista 1., fasc. 4. nr. 47; KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 155, 158; Nemzeti Levéltár Hunyad Megyei Igazgatósága, Déva (a továbbiakban: HNLt), Oklevélgyűjtemény, nr. 86/1576; KNLt, KOKlGyűjt, Esterházy cs. lt., nr. 66; SzNLt, KOKlGyűjt, U IV. nr. 1074.

rancsokat lectázott,³⁹ országgyűlési végzéseket,⁴⁰ adományleveleket⁴¹ és egyéb okleveleket ellenjegyzett.⁴² Tulajdonképpen hasonló műveleteket kellett hogy végezzen *procancellarius*ként is, bár e tisztségében csupán néhány hétig tartó erdélyi működése során kiadott – és általunk fellelt – oklevelek alapján mindössze az derült ki, hogy jelentőleveleket nyitott fel,⁴³ iktatóparancsokat lectázott⁴⁴ és különféle okleveleket és leveleket ellenjegyzett.⁴⁵

Berzeviczy későbbi pályáját az erdélyi ügyek intézésére létrehozott krakkói „erdélyi” kancellárián Veress már vázolta, e helyen csupán azt jegyezzük meg, hogy Erdélyből való távozása után még egy ideig *procancellarius*ként,⁴⁶ a későbbiekben viszont már *procancellarius Transsylvanus/Transsylvaniensis*-ként ellenjegyezte az okleveleket.⁴⁷ Az „erdélyi” jelzőre nem csupán azért volt szükség, mert Berzeviczy valóban az erdélyi ügyeket intéző írásszerv irányítását látta el, hanem főként azért, hogy világosan megkülönböztessék a lengyel királyi kancellária helyettes kancellári tisztétől. (Ennek betöltésére egyébként Báthory István az 1576. május 16-i oklevelével említett Zamojszki Jánost, a későbbi kancellárt nevezte ki.⁴⁸) Minden valószínűség szerint Berzeviczy a május 1-jei koronázást követő napokban kezdte használni a *Transsylvanus* megkülönböztető jelzőt. Veress szerint Zamojszki vette át Berzeviczy helyét,⁴⁹ mi inkább úgy fogalmaznánk, hogy Báthory István újabb személyt nevezett ki a lengyel *procancellarius*i tisztségbe, Berzeviczyt pedig megtartotta korábbi

³⁹ KNLt, Mikó–Rhédey cs. lt., nr. II/1. fol. 31.; KNLt, Bánffy cs. lt., nr. 37. fol. 14.

⁴⁰ Mégpedig az 1574. jan. 1–6-i kolozsvári, az 1574 jún. 15–18-i marosvásárhelyi – vö. *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. (Szerk. Szilágyi Sándor). II. Bp. 1876. 549, 552. –, az 1574. dec. 13–18-i segesvári (vö. Veress: Berzeviczy 86.), valamint az 1575. júl. 25–aug. 6-i kolozsvári országgyűlés végzéseit (vö. Gróf Kemény József–Nagyajtai Kovács István: *Erdélyország története* tára. I. 1540–1600. Kvár 1837. 142–149.) ellenjegyezte. Mindez alighanem Forgách Ferenc kancellár gyakori követjárásának, majd egyre romló egészségi állapotának tudható be. Vö. Bártfai: Forgách Ferenc 200, 202–203. Veress szerint az említett 1574. évi kolozsvári végzéseket nem csupán ellenjegyezte, hanem ő is szerkesztette. Vö. Veress: Berzeviczy 83.

⁴¹ KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 154, 157; KNLt, KOKlGyűjt, Béli cs. lt., nr. 119; MNL OL Sombory cs. lt. (P 607), fasc. 4. nr. 5; KNLt, Wass cs. lt., fasc. 25. nr. 4; SzNLt, KOKlGyűjt, U IV. nr. 1073; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*. (Ed. Andrei Veress). II. (1573–1584). Buc. 1930. (a továbbiakban: Veress: Documente) 96–98.

⁴² MNL OL, Sombory cs. lt. (P 607), fasc. 4. nr. 7; MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Comitatus Hunyadiensis, Cista 1., fasc. 3. nr. 32; KNLt, Törzsgyűjtemény, nr. 77; KNLt, Fügőpecsét oklevelek gyűjt., nr. 5, 289; KNLt, Bánffy cs. lt., nr. 25. fol. 42, 44; SzNLt, KOKlGyűjt, U IV. nr. 1053, 1056, 1068, 1214. Veress: Documente II. 68–69; G. D. Deutsch: *Das Zehntrecht der evangelischen Landeskirche A.B. in Siebengebürgen*. Schässburg, 1858. (a továbbiakban: Deutsch: Zehntrecht) 157–158, 161–162.

⁴³ „1576 Apertae per me Martinum Berzeviceium procancellarium propria manu”, vö. KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. 112.

⁴⁴ MNL OL, GyfKáptLt, Cista diversorum comitatum (F 5), Cista 1., fasc. 4. nr. 21; KNLt, KOKlGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1576. febr. 22.); KNLt, Törzsgyűjtemény, nr. 78; HNLt, Oklevélgyűjtemény, nr. 87/1576.

⁴⁵ KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 171; MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Comitatus Albensis, Cista 3., fasc. 2. nr. 29; uo. Cista 5., fasc. 1. nr. 3; uo. Comitatus Bihariensis, fasc. 2. nr. 30; KNLt, KOKlGyűjt, Kornis cs. lt., évrendezett iratok (1576. márc. 3.); KNLt, Lázár cs. gyulakuti lt., nr. 23., fol. 298; KNLt, KOKlGyűjt, Bálint cs. lt., nr. 57; *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt. IX. Zunftkunden 1420–1580*. Bearbeitet von Gernot Nussbächer–Elisabeta Marin. Kronstadt, 1999. 341–342. Sobieski: Archiwum 103.

⁴⁶ Szádeczky: Báthory István 392, 393–395; Veress: Báthory István levelezése II. 39.

⁴⁷ Pl. KNLt, Béli cs. lt., nr. 372. fol. 21. (1576. jún. 18.), vö. Jakó Zsigmond: *Adatok a dézsma fejedelemségkori adminisztrációjához*. Kvár 1945. (Erdélyi Történelmi Adatok, V. 2.) 13–14; Carolus Wagner: *Diplomatarium comitatus Sarosiensis*. Posonii et Cassoviae, 1780. 427–429. (1576. aug. 18.). Lásd még Szádeczky Lajos: *Öt czimeres nemeslevél*. Turul IV (1886). 47–48., ahol Berzeviczy „prothocancellarius Transylvaniae”-ként tűnik fel.

⁴⁸ Sobieski: *Archiwum* 483–485.

⁴⁹ Veress: *Berzeviczy* 98.

hivatalában, de hatásköre – az új körülmények között – elsősorban az erdélyi vonatkozású ügyekre terjedt ki.

Berzeviczy 1576 március közepén történő távozásával a kancellária ismét irányító nélkül maradt. Az ítélmesterek közül Wesselényi Miklós megszakítás nélkül folytatta ugyan munkáját, de Sulyok Imrét⁵⁰ Báthory István a megyesi országgyűlésre érkezett lengyel követség két tagjával együtt Lengyelországba küldte.⁵¹ Sulyok március elején érkezett meg Krakkóba,⁵² és mint Báthory István tanácsosa és követe⁵³ – minden jel szerint – április 20-ig Lengyelországban tartózkodott.⁵⁴ Bár tanácsúri címének használatát illetően – legalábbis a diplomáciai iratok tekintetében – nincs okunk kételkedni, az bizonyos viszont, hogy Báthorynak az 1576. február 8-i eskütételét megerősítő okiratában Sulyok (Wesselényivel együtt) ítélmesterként tűnik fel,⁵⁵ a február 10-i követi megbízólevél pedig nem utal tanácsúri rangjára.⁵⁶ (A cím tehát ez esetben is a követség tekintélyének emelését hivatott szolgálni.) Tény az, hogy visszatérése után – melynek időpontját ugyan nem sikerült megállapítani, csupán azt tudjuk bizonyosan, hogy április 20-án még Lengyelországban volt⁵⁷ – Báthory Kristófnak a május 30-án és június 1-jén kelt oklevelét az alábbi módon ellenjegyezte: *Emericus Sulyok procancellarius et consiliarius*.⁵⁸ További adatokat *procancellariusi* tisztéről nem találtunk (az 1576. júl. 6-i intézkedés⁵⁹ és a 14-i iktatóparancs *lecta* jegyzete ugyan tőle származik,⁶⁰ de azokat kancellári minőségében is rávezethette az oklevélre), a július 21-én előtte kelt bevallást pedig már kancellárként és tanácsúrként írta alá: *Coram Emerico Swlyok cancellario et consiliario manu propria*,⁶¹ és e tisztét 1578. január 25-én bekövetkezett haláláig betöltötte. (Itt említjük meg, hogy működése során két alkalommal – előttünk ismeretlen okokból – *secretarius*ként jegyzett ellen oklevelet, nevezetesen Torny Tamásnak karánsebesi és lugosi bánná való 1577. szeptember 13-i kinevezését,⁶² valamint a Gálffy János *cubiculariust* és tanácsurat bizonyos jószágok elnyeréséről biztosító,

⁵⁰ Sulyok Imréről bővebben lásd Jakó Klára: *Sulyok Imre erdélyi kancellárjáról*. = *Emlékkönyv Kiss András születésének nyolcvanadik évfordulójára*. (Szerk. Pál-Antal Sándor–Sipos Gábor–W. Kovács András–Wolf Rudolf.) Kvár 2003. 191–207.

⁵¹ Szádeczky: Báthory István 264.

⁵² Uo. 282.

⁵³ Szádeczkytól tudjuk, hogy Sulyok magát a „választott király tanácsosának és oratorának” mondta. Uo. 284.

⁵⁴ „Provisio nuntii suae maiestatis regiae moderni nomine Emerici Sulyok, qui Cracoviam ad senatores ac ordines regni die 3. Martii advenit et providebatur omnibus necessariis ad diem 20. Aprilis, per septimanas septem; in cuius provisionem pro necessitatibus coquinae, cellarii et stabuli [...] distributi sunt per gr. 30 tal. 429/28/6.” Vö. Andreas Veress: *Rationes curiae Stephani Báthory regis Poloniae historiam Hungariae et Transylvaniae illustrantes* (1576–1586). Bp. 1918. 20.

⁵⁵ Szádeczky: Báthory István 378.

⁵⁶ Uo. 375–376.

⁵⁷ Tudjuk ugyan, hogy Báthory Kristóf 1576. április 24-i (MNL OL, KmKonvLt, Cista comitatum [F 17], Sedes Aranyas, A nr. 26. Vö. SzOkl IV. 50–52.), valamint április 28-i (KNLt, Kolozsvár város lt., Kiváltságlevelek, nr. 277.) okleveleit Csanády Demeter *secretarius* ellenjegyezte, de ez nem jelenti feltétlenül azt, hogy Sulyok akkorra nem érkezett vissza Erdélybe. Csanádi ellenjegyezte ugyanis pl. az 1576. június 3-i okiratot is, amikor pedig Sulyok már Erdélyben volt, és a *procancellariusi* tisztet is betöltötte. (SzNLT, KOKIGyűjt, U IV. nr. 1089. Vö. Deutsch: Zehntrecht 175–176).

⁵⁸ Deutsch: Urkundenbuch 219–220, 221–222. *Procancellariusi* tisztét említi Pécsi Anna: *Az erdélyi fejedelmi kancellária kialakulása és oklevelés gyakorlata 1571-ig*. Bp. 1938. 51.

⁵⁹ Nemzeti Levéltár Kovászna Megyei Igazgatósága (Sepsiszentgyörgy), Alsócsernátoni Damokos cs. lt., nr. 2. fol. 45.

⁶⁰ KNLt, KOKIGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 172.

⁶¹ MNL OL, Bethlen cs. lt. (P 55), 1. tétel, fol. 66.

⁶² HNLt, Oklevélgyűjtemény, nr. 95/1577. Vö. Costin Feneșan: *Întregiri și îndreptări la istoria banilor de Caransebeș și Lugoj (sec. XVI–XVII)*. Analele Banatului, Seria Nouă, Arheologie-Istorie XVI. (2008). 192.

ugyanazon napon kelt oklevelet.⁶³) Kancellári kinevezésére tehát valamikor június 1-je–július 21-e között került sor; ezt az időszakot újabb adatok előkerülése esetén bizonyosan tovább szűkíthetjük. Trócsányi nem említi Sulyok tanácsuraságát,⁶⁴ valamint *procancellariusi* tiszttét, ugyanakkor ítélőmesteri működését (1572–1574)⁶⁵ is pontosíthatjuk, amennyiben ezt a tisztséget – mint említettük – még 1576. február elején is betöltötte.⁶⁶

Sulyok Imre halálával a kancellári tiszt ismét megürült, de betöltésére csupán fél évvel később került sor. Ez idő alatt viszont nem neveztek ki újabb *procancellariust*, hanem – legalábbis az általunk átnézett okleveles anyag szerint – a kancelláriai jegyzetekben nyomot hagyó kancellári teendőket más hivatalnokok látták el. Példának okáért az iktatóparancsokon három kéztől származó *lecta* jegyzetet sikerült elkülöníteni, de azokat nem tudtuk minden kétséget kizáróan személyekhez kötni. Azonosításuk tehát további kutatást igényel, bár közülük egyik vélhetően Váradi Pál,⁶⁷ a másik pedig Csanádi Demeter⁶⁸ kancelláriai titkárnak tulajdonítható nem csupán az írás összehasonlítása alapján, hanem ama megfontolásból is, hogy mindketten – előbbi a jelzett időszakban, utóbbi pedig még Berzeviczy lengyelországi követjárása idején, valamint Erdélyből való távozása után – ellenjegyzetek okleveleket.⁶⁹ E műveletet viszont csak időről időre végezték, ugyanis találtunk több olyan – egyébként kancellár által ellenjegyzendő – oklevelet, melyet a vajda mellett más nem szignált.⁷⁰ A harmadik esetében⁷¹ viszont semmi közelebbit nem tudtunk megállapítani.

Azt tudjuk, hogy Kovácsóczy valamikor augusztus második felében érkezett Erdélybe a kancellári tiszt betöltésére,⁷² és Báthory Kristóf 1578. augusztus 28-i oklevelét már

⁶³ MNL OL, GyfKáptLt, Centuriae (F3), Ff nr. 65. Itt említjük meg, hogy az 1576. szeptember 9-i *consensus*-levelet kancellári tiszte feltüntetése nélkül ellenjegyezte. Vö. KNLt, Dész város lt., nr. 190.

⁶⁴ Trócsányi: Központi kormányzat 40.

⁶⁵ Uo. 357.

⁶⁶ Szádeczky: Báthory István 376–378. Nem meglepő tehát, hogy tisztségei körül olyan színvonalas kiadványban is zavar van, mint Andreas Dudithius: *Epistulae*. (Szerk. Lech Szcucki–Szepessy Tibor.) V. 1576. Bp. 2005. 148., ahol a szerkesztők Báthory István titkárnak mondják. Ezt a tisztséget, legalábbis jelenlegi ismereteink szerint, nem töltötte be, *secretarius*ként való előbbi két említését pedig egyelőre nem tudjuk magyarázni.

⁶⁷ Az azonosítás Váradi titkári működése mellett azon is alapul, hogy adománylevélen feltűnő ellenjegyzése – pl. KNLt, KOKlGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 76; MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Cista Ugotsaiensis, fasc. 2. nr. 34. – és a *lecta* jegyzetek (pl. KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 201, 205.) végén látható jellegzetes jel ugyanazon kézre utal. Itt említjük meg, hogy ugyanez a *lecta* jegy feltűnik a Báthory Kristóf által kiadott 1578. március 28-i ügyvédvalló levélen is. Vö. Nemzeti Levéltár Maros Megyei Igazgatósága (Marosvásárhely), Teleki–Bolyai könyvtár oklevélgyűjteménye, nr. 8. fol. 40.

⁶⁸ Csanádi 1576-ban tűnik fel titkárként (Trócsányi: Központi kormányzat 185.), és 1578-ban is ekként működik (vö. SzNLt, KOKlGyűjt, U. IV. nr. 1116.), de leginkább a szóban forgó *lecta* jegyeket – pl. MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Comitatus Hunyadiensis, Cista 1., fasc. 2. nr. 15; MNL OL, Sombory cs. lt. (P 1916), 4. tétel, fol. 11. – és más okleveleken látható ellenjegyzését – pl. KNLt, Kolozsvár v. lt., Kiváltságlevelek, nr. 277; MNL OL, KmKonvLt, Cista comitatum (F 17), Sedes Arannys, A nr. 26; MNL OL, Teleki cs. marosvásárhelyi lt. (P 657), nr. 7264.) – kiegészítő jel szolgál az azonosítás alapjául. Itt utalunk arra, hogy Csanádi *lecta* jegye feltűnik egy 1578. június 23-i tiltó-, intő- és értesítőlevélen is. Vö. SzNLt, KOKlGyűjt, U IV. nr. 1128.

⁶⁹ A lectázás és ellenjegyzés mellett – *aperta* jegyzeteik tanúsága szerint – jelentőleveleket is felnyitottak.

⁷⁰ Pl. KNLt, KOKlGyűjt, Jósika cs. hitbizományi lt., nr. 200, 206, 207; MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Cista Zárandiensis, fasc. 1. nr. 49; uo. Comitatus Hunyadiensis, Cista 1., fasc. 2. nr. 2; uo. Cista Zárandiensis, fasc. 2. nr. 25, vö. Pesty Frigyes: *Krassó vármegye története*. IV. (Oklevéltár). Bp. 1883. 101; KNLt, KOKlGyűjt, Bálintitt cs. lt., nr. 73; HNLt, Oklevélgyűjtemény, nr. 114/1578; SzOkl V. 112–113. A kérdés tisztázására további kutatásra lesz szükség.

⁷¹ MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Cista Zárandiensis, fasc. 1. nr. 12.

⁷² Szádeczky Lajos: *Kovácsóczy Farkas 1576–1594*. Bp. 1891. 10–11. Szamosközy jegyezte fel, hogy augusztus 20-án már Erdélyben volt: „Jött lakni Kovácsóczy Farkas Erdélyben 1578. 20. Augusti.” Vö. *Szamosközy István történeti maradványai. 1542–1608*. Szerk. Szilágyi Sándor. (Monumenta Hungariae Historica. Scriptores XXX.) IV. Bp. 1880. (a továbbiakban: MHScript XXX.) 11.

kancellárként ellenjegyezte.⁷³ (Jóllehet már korábban is feltűnik Kovacsóczy ellenjegyzése,⁷⁴ *correcta*⁷⁵ és *lecta*⁷⁶ jegyzete okleveleken, de – a fentiek ismeretében – bizonyos, hogy azokat legkorábban augusztus végén vezethette rá az okiratokra. Ezek az esetek is kiválóan példázzák azt a már Berzeviczy kapcsán megfigyelt jelenséget, miszerint az ügy eldöntése és az oklevél kiállítása között akár hónapok is elteltek.⁷⁷ Trócsányi nem említi a Sulyok halála utáni, csaknem hét hónapig tartó vacantiát, pedig – jelenlegi ismereteink szerint – ez volt a második leghosszabb üresedés a 16. században.

Végezetül Bogáthy Miklóst említjük meg, aki – minden jel szerint – maga is betöltötte a *procancellariusi* tiszteket. Erről viszont nem az okleveles forrásokból értesülünk, hanem Báthory Zsigmond 1601–1602. évi királyi könyvének két bejegyzéséhez fűzött jegyzetekből:⁷⁸ *Correcta ex iussu generosi domini Nicolai Bogathy procancellarii* (1601. nov. 10.),⁷⁹ *Correcta ex iussu generosi domini Nicolai Bogathy procancellarii serenissimi domini principis* (1602. ápr. 27.)⁸⁰ Tudjuk, hogy 1601–1602-ben a kancellári tiszteket betöltetlen volt,⁸¹ és 1601 nyarán a kancellária munkáját irányító Jacobinus János *secretarius* is egy időre visszavonult magánügyei intézésére,⁸² a fenti adatok pedig pontosan ebből az időszakból származnak. Báthory Zsigmond tehát a fejedelmi trónra való utolsó visszatértekor (1601. aug.) a kancellári tiszteket nem töltötte be, hanem *procancellarius*ként Bogáthy Miklós *cubicularius*ra bízta a teendők – vagy legalábbis azok bizonyos részének – végzését. Minthogy az általunk ismert oklevelekben 1601 júliusa és 1602 májusa között Bogáthy kizárólag *cubicularius*ként tűnik fel,⁸³ arra kell gondolnunk, hogy a helyettes kancellárság nem volt a szó szoros értelmében vett tisztsége, munkaköre viszont annak felelt meg, ezt pedig a királyi könyveket vezető hivatalnokok indokoltnak vélték a *procancellarius* terminussal jelölni. E helyen minket elsősorban az érdekel, hogy a helyettes kancellár parancsából a *liber regius*ok vezetésével megbízott kancelláriai alkalmazottak javításokat, módosításokat eszközölhettek a bejegyzések szövegén.

⁷³ MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F4), Comitatus Albensis, Cista 4., fasc. 1. nr. 41. Itt utalunk arra, hogy bevallásról van szó, melyet a kancellár mellett – rendhagyó módon – a vajda is aláírt. Talán a bevallást tevő felek adtak erre okot, ugyanis egyfelől néhai somlyói Báthory András és Majlát Margit fiai, István, Gábor, Boldizsár és András, másfelől Ifjú János Fehér vármegyei ispán és felesége, nevezett Margit asszony kötöttek megállapodást.

⁷⁴ SzNLt, KOklGyűjt, U IV. nr. 1117. (1578. január 20.)

⁷⁵ „Correcta in vocabulo praepositura per me Volffgangum Kowachoczy cancellarium manu propria” (1578. márc. 15.), vö. MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Comitatus Küküllő, Cista Küküllővár, fasc. 3. nr. 38. Lásd még uo. fasc. 3. nr. 23.

⁷⁶ HNLt, Oklevélgyűjtemény, nr. 107/1578. (1578. jún. 4.)

⁷⁷ A kérdésről lásd még: Fejér Tamás: *Az erdélyi fejedelmi kancellária regisztrumvezetési gyakorlata a 16. században*. Levéltári Közlemények LXXXV(2014). 11.

⁷⁸ A kancelláriai hivatalnokok által a királyi könyvekbe bevezetett másolatok szövegéhez fűzött különféle jegyzetekről bővebben lásd: uo. 13–16.

⁷⁹ *Az erdélyi fejedelmek királyi könyvei. I. Báthory Zsigmond királyi könyvei 1582–1602.* (Erdélyi Történelmi Adatok VII. 3. Szerk. Jakó Zsigmond.) Mutatókkal és jegyzetekkel regesztákban közzéteszi Fejér Tamás–Rác Etelka–Szász Anikó. Kvár 2005. (a továbbiakban: ErdKirKv VII/3.) 1710. sz. Lásd még „Correcta in vocabulo possessionis Babocz, et loco illius scriptae sunt in litteris aliis donationalibus Zotelke etc. iussu domini Nicolai Bogathy” (1601. dec. 19.), itt viszont nem történik utalás *procancellariusi* tiszteire. Vö. ErdKirKv VII/3. 1735. sz.

⁸⁰ ErdKirKv VII/3. 1893. sz.

⁸¹ Trócsányi: Központi kormányzat 181.

⁸² Bónis György–Valentiny Antal: *Jacobinus János erdélyi kancellár formuláskönyve (1602).* Kvár 1947. (Jogtörténeti és Népi Jogi Tanulmányok, 2.) 10–11.

⁸³ ErdKirKv VII/3. 1690, 1827, 1916. sz.

Megfigyelhető ugyanakkor, hogy az 1601-es esztendő végétől az iktatóparancsokon feltűnik egy újabb *lecta* jegyzet,⁸⁴ melyet nem tudunk minden kétséget kizáróan személyhez kötni, de bizonyos jelek⁸⁵ Bogáthira engednek következtetni. Az bizonyos viszont, hogy Bogáthi 1602. június 5-én⁸⁶ és 7-én⁸⁷ iktatásról szóló jelentéseket nyitott fel, és látott el *aperta* jegyzettel. Bár az nem derül ki, hogy a műveletet milyen minőségében végezte, de alighanem ez is a *procancellariusi* munkaköréhez köthető. Ezt látszik megerősíteni az az *aperta* jegyzet, mely szerint Mindszenti Benedek tanácsúr bizonyos iktatás végrehajtásáról kiállított relatiót Bogáthi Miklós távollétében nyitott fel: *1602 27 Maii Aperta [per] me Benedictum Mindszenti absente generoso domino Nicolao Bogathi*.⁸⁸ Más szóval a – nagyobb kancelláriába érkező – relatoriák felbontása Bogáthi Miklós hatáskörébe tartozott, és azt csak távollétében végezték mások. Ezek az adatok mindenképpen arra utalnak, hogy Bogáthi lényeges szerepet játszott a Jacobinus János visszavonulását követő időszakban a kancellária munkájában. Ha a fentiek mellett megemlítjük egyfelől azt, hogy Bogáthi 1601 májusában és júniusában fejedelmi rendeleteket írt alá első helyen⁸⁹ – azt pedig Trócsányitól tudjuk, hogy a fejedelem aláírási jogát a kancellára és a „kormányzat vezető tekintélyeire” ruházta át⁹⁰ –, másfelől pedig, hogy 1602 februárjában Báthory Zsigmond őt bízta meg bizonyos tárgyalások folytatására Básta Györggyel,⁹¹ mely során Beszterce városát átengedte az utóbbinak,⁹² bizonyosak lehetünk abban, hogy a központi adminisztráció egyik jelentős figurájáról van szó, aki *cubiculariusi* és *procancellariusi* tisztei révén került be e szűk kormányzati elitbe. E tisztségek elnyerésében

⁸⁴ Pl. KNLt, Kemény cs. csombordi lt., nr. V/311, V/322, V/323, IX/599; MNL OL, GyfKáptLt, Cista comitatum (F 4), Cista Thordensis, fasc. 7. nr. 13; KNLt, Bornemissza cs. lt., nr. 23. fol. 23; KNLt, Bánffy cs. lt., nr. 25. fol. 34; MNL OL, Sombory cs. lt. (P 1916), 4. tétel, fol. 53.

⁸⁵ Az említett *lecta* jegyek, valamint a Bogáthitól származó – az alábbiakban tárgyalt – *aperta* jegyzet végén feltűnő jellegzetes, kis *a* betűre hasonlító jelre gondolunk.

⁸⁶ „1602 5 Iunii Apertae per me Nicolaum Bogathi propria manu”, vö. KNLt, Bornemissza cs. lt., nr. 23. fol. 24–25. Egyébként az iktatást elrendelő fejedelmi mandátum *lecta* jegye is – minden valószínűség szerint – Bogáthitól származik. Uo. fol. 23.

⁸⁷ Costin Feneşan: *Documente medievale Bănăţene (1440–1653)*. Timişoara, 1981. 124.

⁸⁸ MNL OL, KmKonvLt, Miscellanea (F 25), 1. csomó, fol. 317–318.

⁸⁹ *Documente privitoare la istoria Românilor* culese de Eudoxiu Hurmuzaki. XII. 1594–1602 (Ed. Nicolae Iorga). Bucureşti 1903. 1186–1187, 1191; KNLt, Beszterce város lt., I. nr. 6872, 6880, 6884, 6887, 6891, 6894.

⁹⁰ Trócsányi: Központi kormányzat 210, 269.

⁹¹ Báthory Zsigmondnak Brassóból, 1602. február 15-én Beszterce előljáróságához intézett levele: „...Ez orzagnak meghromlott allapatia es az wdeonek is mivolta kevanta vala teollwnk, hogy az chiazar eo felseghe hadanak generalissaval Bastha Georgy urammal bizonios tractatust inditanank, melinek elkezdesere es agalasara bochiattottuk volt Bogathy Miklost, ki minemw modokkal indult legien megh az tractatusban, kegyelmetek magatul megherthy. Mertt esmett uyobban vizza bochiattottuk azon elkezdett dolgoknak veghez vitelire, bizonios instructiot es autoritast is advan neki azoknak concludalasara. Meghertvin azertt magatul mind az my akaratunkat, mind pedig az eo ott valo tractalasat es concludalasat, hidgie megh zavat es tarchia ahoz magat, az mit my zonkal meghmond. [...] Datum Corona, die 15 Februarii 1602.” Vö. KNLt, Beszterce v. lt., I. nr. 7044.

⁹² „En Bogathy Miklos etc. adom emlekezetre mindeneknek, az kiknek illik, az en levelemnek rendiben, mivel hogy az en kegyelmes uram, az erdely fejedeleme Bathori Sigmond eo felseghe enghemet tellyes tanulsagghal es autoritassal bochiattott volt az nagysagos Bastha Georgy uramhoz nemynemw dolgoknak tractalasaert, mellyeknek veghez viteleert kevantanat, hogy Beztercze varosat, kiben az en kegyelmes uram kapitannia, Vitez Miklos uram az eo felsege vitezivel es egyebekkel volt, Bastha Georgy uram kezebe adnam. Azertt en azon autoritassal az meghnevezett varosth eo nagysaga kezebe attam, prasantium testimonio mediante. Datum in praedicta civitate Bistriciensis, vigesima tertia die Februarii, anno Domini millesimo sexcentesimo secundo. Nicolaus Bogathi manu propria.” Vö. KNLt, Beszterce v. lt., I. nr. 7046. Az ügyvel kapcsolatosan lásd még *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*. Szerk. Szilágyi Sándor. V. Bp. 1879. 21.

ugyanakkor meghatározó szerepet kell, hogy tulajdonítsunk képzettségének,⁹³ ugyanis 1589–1596-ban megfordult Heidelbergben, Pádovában (itt 1592 augusztusában a jogászok rektora volt) és Rómában a jezsuiták kollégiumában, ahol Báthory Zsigmond költségén tanult.⁹⁴ Utóbbi támogatása arra enged következtetni, hogy a fejedelem számított a későbbiekben Bogáthi szolgálatára és szakértelmére.

Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy Bogáthit a források kancellárként is említik. Példának okáért Kakas István a Zacharias Geizkofler császári tanácsoshoz intézett 1602. március 12-i jelentésében kancellárnak mondja Bogáthit.⁹⁵ Simon Massa és Marcus Fuchs krónikájában Bogáthi következetesen ilyen minőségében tűnik fel,⁹⁶ de Michael Veyss is úgy tudja, hogy Báthory Zsigmond kancellárja és tanácsura volt.⁹⁷ Az okleveles anyagban viszont ennek nyomát nem találjuk,⁹⁸ ezért úgy véljük, hogy az említett források Bogáthinak voltaképpen a *procancellariusi* tiszteire utaltak. Báthory Zsigmond végleges távozása után Bogáthi tanácsúrként tűnik fel Székely Mózes mellett,⁹⁹ pályája azonban rövidesen véget ért, ugyanis az 1603. július 17-én vívott brassói csatában szerzett sebesülésébe belehalt. Bizonyos jelek viszont arra mutatnak, hogy a tanácsuraságot korábban, még Báthory Zsigmond utolsó visszatérésének idején elnyerte. Ugyanis egyfelől Veyss említett híradása mellett a beszercei számadásokban is *spectabilis et magnificus* jelzőkkel illeték,¹⁰⁰ ami rendszerint a tanácsuraknak járt ki, másfelől a szakirodalomban is feltűnik Báthory tanácsuraként.¹⁰¹ Úgy véljük azonban, hogy a kérdés megnyugtató tisztázásához további kutatásra lesz szükség. E helyen mindössze arra utalunk, hogy 1601 júliusa és 1602 májusa között az okleveles forrásokban – mint említettük – Bogáthi csupán *cubicularius*ként tűnik fel (*generosus* címmel),¹⁰² ami tanácsúri rangja ellen

⁹³ Bethlen Farkas „...igen előkelő származású, és a szabad tudományok minden fajtájában felettebb járatos” személyként jellemezte Bogáthit. Vö. Bethlen Farkas: *Erdély története*. V. (1598–1600). Szerk. Jankovics József. Bp. 2010. 126.

⁹⁴ Vass Miklós: *Bogáthi Miklós külföldi tanulása*. Erdélyi Múzeum XXIV(1907). 321–327; Szabó Miklós–Tonk Sándor: *Erdélyiek egyetemjárása a korai újkorban 1521–1700*. (Fontes Rerum Scholasticarum IV.) Szeged, 1992. 2111. sz.

⁹⁵ *Documente privitoare la istoria românilor* culese de Eudoxiu de Hurmuzaki. IV/1. (1600–1649). București 1882. 292.

⁹⁶ „Agitur de his condicionibus per septimanas duas cum generali duce Germanorum Basta, mediatore cancellario Bogatio.” (1602. febr.) Vö. *Chroniken und Tagebücher*. II. (1392–1851). (Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó. V.) Brassó 1909. 318; „...et inter hos praecipuus et antesignanus Bogatius, cancellarius.” (1602. máj.). Uo. 319. Lásd még uo. 321.

⁹⁷ „...item Nicolaus Bogaty, ein wohlherfahrner junger Mann, olim des Sigismundi sein cancellarius und Rat ...”, uo. 158. Lásd még: *Chronicon Fuchsio-Lupino-Oltardinum sive Annales Hungarici et Transilvanici*. (Ed. Josephus Trausch). I. Coroneae 1847. 203, 205, 209. Kancellárként a szakirodalomban is feltűnik: Meinolf Arens: *Habsburg und Siebenbürgen 1600–1605*. Köln–Weimar–Wien, 2001. (Studia Transylvanica, Band 27.) 87; Veress Endre: *Basta György hadvezér levelezése és iratai (1597–1607)*. I. Bp. 1909. 654.

⁹⁸ Báthory Zsigmond uralkodásának utolsó szakaszában kibocsátott okleveleken kancellári ellenjegyzéssel nem találkozunk.

⁹⁹ Trócsányi: Központi kormányzat 26, 103; MHHScrip XXX. 184.

¹⁰⁰ Nicolae Iorga: *Studii și documente cu privire la istoria rominilor*. I. Socotelile Bistriței (Ardeal). II. Acte relative la istoria cultului catolic în principate. Buc. 1901. 34.

¹⁰¹ Kis Bálint: *Erdély régi családairól. A Bogáthi család*. Turul IX(1891). 178. Ennek nyomán: W. Kovács András: *A cegei Wass család története (16–20. század)*. Erdélyi Múzeum LXVI(2004). 3–4. sz. 8. Itt utalunk arra, hogy Kis Bálint a Bogáthi tanácsuraságára vonatkozó adat forrásául Bethlen Farkas Erdély-történetét jelöli meg, a megadott helyen viszont erről nem esik szó. Vö. *Historia de rebus Transilvanicis*. V. Cibinii 1789. 165.

¹⁰² ErdKírkV VII/3. 1690, 1827, 1912, 1916, 1947. sz. Egyébként Báthory Zsigmond sem utal említett levelében (lásd a 91. jegyzetet) Bogáthi kancellári tiszteire vagy tanácsúri rangjára.

szól. Végezetül utalnunk kell arra, hogy Trócsányi nem említi Bogáthinak sem a *cubiculariusi*, sem a *procancellariusi* tisztségét.

Összegzésül megállapíthatjuk, hogy a *procancellariusság* nem volt állandó tisztsége a fejedelmi kancelláriának, mint ahogyan az – példának okáért – a lengyel királyi kancellária esetében volt. Bár úgy tűnt, hogy Berzeviczy és Sulyok helyettes kancellári működése nyomán¹⁰³ – legalábbis a kancellári tiszttel üresedése idejére – meghonosodik az új tisztség a kancellárián, de a Sulyok halálát követő félesztendő *vacantia* idején már nem került sor újabb *procancellarius* kinevezésére, és a teendők végzése a *secretarius*okra hárult. Báthory Zsigmond uralkodásának utolsó szakaszában szintén betöltetlen volt a kancellári tiszttel, ekkor viszont a *procancellariusi* munkakört ellátó Bogáthi Miklós *cubicularius* végezte a reá bízott feladatokat. Úgy tűnik, a *procancellariusi* hatáskör lényegében azonos volt a kancellárral, bár ezt mind a három helyettes kancellár esetében nem tudtuk kimutatni. Az eddig fellelt adatok alapján a *procancellarius*ok működése a diplomáciai levelezés, oklevelek ellenjegyzése, iktatóparancsok lectázása, relatoriák felnyitása és a királyi könyvek vezetésének felügyelete terén mutatható ki.

The Office of *Procancellarius* in the Báthory Era (1571–1602)

Keywords: Procancellarius, princely chancellery, extra sigillum notes, diplomacy.

The aim of this paper is to present the office of *procancellarius* of the Transylvanian princely chancellery during the Báthory era on the basis of archival sources. This new office appeared at the end of the year 1575, and first was held by Márton Berzeviczy, previously princely councilor and secretary of the chancellery. Then it was taken over by Ferenc Sulyok, formerly *protonotarius*, respectively by the *cubicularius* Miklós Bogáthi. Since this solution was used to coordinate the activity of the chancellery only when the office of chancellor was vacant, the office did not become a permanent one. Usually the duties of *procancellarius* were similar to those of the chancellor's. Based on the examined charters and other sources my research revealed that they fulfilled tasks concerning diplomatic correspondence, countersigning documents, verification of princely mandates, opening letters of report, and supervising the *libri regii*.

¹⁰³ Berzeviczy és Sulyok kapcsán érdekességgé említhetjük meg, hogy a követi megbízólevelükben egyikük sem szerepelt azzal a címmel, melyet követként Lengyelországban használtak, de hazatérésük után azokat mindketten „ténylegesen” elnyerték – előbbi a *procancellariusi* tiszttel, utóbbi pedig a tanácsuraságot (illetve a helyettes kancellárságot) – talán éppen sikeres követjárásuk viszonzásaként. Itt utalunk Blandratára is, akinek tanácsuraságában Trócsányi ugyan kételkedik (vö. Trócsányi: Központi kormányzat 26, 103.), de őt már a követi megbízólevél is tanácsúrnak nevezte, és a későbbiekben is feltűnik e minőségében. Pl. MNL OL, Bethlen cs. lt. (P 55), 5. tétel, 23. (Buzd), fol. 260. (Vö. Veress: Documente II. 96–98.) Ez az 1576. jan. 17-i adománylevél egyébként megemlíti a lengyelországi követjárása idején tanúsított szolgálatait is. Lásd még KNLt, KOKIGyűjt, Beldi cs. lt., nr. 151; KNLt, Törzsgyűjtemény, nr. 87.